Marek Szajda
[Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” / Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN]
https://orcid.org/0000-0002-1938-6762

Sprawozdanie z debaty w Muzeum POLIN: „Historia mówiona w badaniach nad historią Polski XX wieku – doświadczenia, problemy, wyzwania”

Marek Szajda

DOI: 10.26774/wrhm.439

●●●●●●

Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN wraz z partnerami zorganizowało w dniach 15–17 czerwca 2025 r. międzynarodową konferencję „Nie koniec, nie początek. Odbudowa życia żydowskiego w Polsce i Europie Środkowej po drugiej wojnie światowej”[1]. Wydarzenie to towarzyszyło wystawie czasowej POLIN „1945. Nie koniec, nie początek”, eksponowanej od marca do września 2025 r., a zorganizowanej w 80. rocznicę zakończenia II wojny światowej[2]. W ramach konferencji odbyła się również dyskusja na temat historii mówionej zatytułowana: „Historia mówiona w badaniach nad historią Polski XX wieku – doświadczenia, problemy, wyzwania”. Wydarzenie to, podobnie jak cała konferencja, odbyło się w języku angielskim.

Wśród uczestników debaty znaleźli się polscy badacze i badaczki wykorzystujący na co dzień w swojej pracy historię mówioną, wywodzący się naukowo zarówno z historii, jak i socjologii: dr hab. Anna Wylegała z Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, dr Andrzej Czyżewski z Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, dr Jakub Gałęziowski z Uniwersytetu Warszawskiego oraz Józef Markiewicz – starszy historyk ustny w Muzeum POLIN. Dyskusję moderował dr Marek Szajda z Muzeum POLIN oraz Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu. Pełne nagranie debaty jest dostępne na stronie internetowej Muzeum POLIN[3].

Poniższe zrelacjonowanie dyskusji z przytoczeniem niektórych wypowiedzi zostało podzielone na trzy części, odpowiadające tytułowi debaty. W pierwszej przedstawiono wybrane wypowiedzi dotyczące doświadczeń związanych z rejestrowaniem i rozwijaniem historii mówionej w Polsce – odpowiedzi na pytanie, dlaczego historia mówiona jest tak ważna. W drugiej części uczestnicy skupili się na trudnościach, które uważają za istotne w kontekście rozwoju tej metody. Trzecia część zawiera wypowiedzi na temat aktualnych wyzwań. Wszystkie przywoływane fragmenty wypowiedzi zostały przytoczone na podstawie nagrania debaty. Dyskusję poprzedziła krótka prezentacja zbiorów historii mówionej Muzeum POLIN, dokonana przez Józefa Markiewicza. Wśród ważnych kolekcji wymienił on wywiady z emigrantami Marca 1968 r., ocalałymi z Holokaustu oraz Sprawiedliwymi wśród Narodów Świata. Niektóre z tych wywiadów są dostępne na stronie domowej muzeum oraz w Internecie[4].

1 Zob. https://polin.pl/pl/miedzynarodowa-konferencja-naukowa-nie-koniec-nie-poczatek-odbudowa-zycia (dostęp: 20 XI 2025 r.).
2 Zob. https://polin.pl/pl/wydarzenie/1945-nie-koniec-nie-poczatek (dostęp: 20 XI 2025 r.).
3 Zob. https://polin.pl/en/event/oral-history-research-polands-twentieth-century-history-experiences-problems-challenges (dostęp: 20 XI 2025 r.).
4 Zob. https://polin.pl/en/news/2022/06/02/developing-oral-history-collection-polin-museum; https://www.youtube.com/c/Historiam%C3%B3wionaKolekcjaMuzeumPOLIN (dostęp: 20 XI 2025 r.).

Dlaczego historycy i badacze potrzebują historii mówionej? Dlaczego historia mówiona jest tak cenna dla badaczy? – brzmiały pierwsze pytania odnoszące się do własnych doświadczeń dyskutantów. Anna Wylegała w swojej odpowiedzi zwróciła uwagę, że tym, co przede wszystkim skłania do korzystania z tego typu źródła, jest osobista perspektywa. W opisywaniu przeszłości wciąż potrzebujemy indywidualnych opowieści, poszukując jednostkowych doświadczeń, odczuć, emocji. Niekiedy jednak posługujemy się historią mówioną dlatego, że to jedyne źródło historyczne, które jest dla nas jako badaczy dostępne. Dobrym tego przykładem są badania nad Zagładą i pamięcią o ludności żydowskiej na terenach Galicji Wschodniej. Jak mówiła: „Kiedy mówimy o Zagładzie, jeśli w danej wsi nie przeżył żaden Żyd, nie ma żadnych bezpośrednich żydowskich świadectw. Pozostają jedynie wspomnienia nieżydowskich sąsiadów, z którymi nadal możemy przeprowadzać wywiady". Z kolei Jakub Gałęziowski podkreślił, że z historii mówionych możemy korzystać jak z każdego innego źródła historycznego, posługując się odpowiednim aparatem krytycznym. Ale *oral history* niesie ze sobą jeszcze jeden ważny wymiar – etyczny. To właśnie on zmienia myślenie historyków, podsuwając nieoczywiste pytania i dylematy w pracy badawczej. Jak dodał Andrzej Czyżewski, „Potrzebujemy historii mówionej, ponieważ dzięki niej stajemy się lepszymi historykami". Na jeszcze inne zjawisko zwrócił uwagę Józef Markiewicz, podkreślając, że „historia mówiona to przestrzeń wielu narracji i opowieści, które czasami nawet zaprzeczają sobie nawzajem w ramach jednej relacji".

W drugiej części dyskusja skupiła się na problemach i trudnościach pojawiających się podczas badań z wykorzystaniem historii mówionej. W tym kontekście po raz kolejny odniesiono się do kwestii etycznych, choćby związanych z emocjami czy też wykorzystaniem wywiadów lub ich fragmentów w publikacjach. Jednocześnie zaznaczono, że te problemy nie mogą przesłaniać pozytywnych stron metody, np. faktu – jak wspomniała Anna Wylegała – tworzenia własnego źródła historycznego: „Możesz zadawać pytania i uzyskać odpowiedzi, których oczekujesz – i to właśnie jest dla mnie najcenniejsze w historii mówionej". Na jeszcze inny aspekt zwrócił uwagę Jakub Gałęziowski, przywołując Alessandro Portellego i relacyjne podejście do historii mówionej oraz samej sytuacji rozmowy, która wpływa na obie strony. Nie tylko na rozmówcę, ale też na przeprowadzającego wywiad. Jednocześnie historia mówiona jest dość nieprzewidywalna, wymaga pewnego wyczucia i wrażliwości wobec świadka historii i wysłuchanej opowieści. Czy badamy pamięć czy historie? Czy powinniśmy rozmawiać z tą osobą czy inną? – te kolejne pytania, przywołane przez Andrzeja Czyżewskiego, unaoczniły, jak niekiedy proste kwestie mogą być kluczowe (a zarazem trudne) dla przeprowadzanego badania. O innym problemie, jakim jest nagrywanie relacji świadków, którzy doświadczyli traumy, mówił Józef Markiewicz.

Mówiąc o wyzwaniach stojących przed historią mówioną w Polsce i użytkownikami tej metody badawczej, Anna Wylegała zwróciła uwagę na niezwykle istotną kwestię dostępności nagrań projektowych i wielości kolekcji. Źródła historii mówionej są rozproszone, co niewątpliwie utrudnia korzystanie z nich innym badaczom i badaczkom, spoza danego projektu czy instytucji. Stąd też konstatacja, że „nie tylko historycy, ale ogólnie rzecz biorąc, badacze w Polsce potrzebują, aby te źródła historii mówionej stały się bardziej dostępne". Nieco inne wyzwania wskazał w swojej wypowiedzi Jakub Gałęziowski, wspominając o nowych użytkownikach metody, nagrywaniu wywiadów na smartfony i – ogólnie to ujmując – przekonaniu, że każdy może rejestrować historię mówioną. To z kolei prowadzi do przekonania o potrzebie organizacji warsztatów, seminariów, spotkań, które będą poszerzały wiedzę o metodzie zarówno osób ze środowisk NGO-sów, jak i akademii. Inne spojrzenie zaprezentował Andrzej Czyżewski, mówiąc o braku gruntownych ram teoretycznych historii mówionej w Polsce. Niemal każdy jest w stanie zdefiniować historię mówioną, ale już konkretne indywidualne podejścia do wykorzystania tej metody pokazują różne szkoły metodologiczne, różne doświadczenia. Jednocześnie badacz wskazał na wyzwania związane z korzystaniem ze zbiorów relacji i swoimi własnymi doświadczeniami z nagraniami z Muzeum POLIN. Na koniec Józef Markiewicz odniósł się do technologicznych wyzwań związanych z nagraniami. Sam proces profesjonalnej rejestracji wideo wymaga środków finansowych i przygotowania technicznego, a to wciąż pozostaje wyzwaniem dla części instytucji kultury. W końcu co jakiś czas w pracy badawczej czy dokumentacyjnej pojawia się sformułowanie „za późno" czy „spóźniliśmy się", by kogoś nagrać, by usłyszeć tę opowieść. W takim ujęciu rzeczywiście wciąż stoimy przed wyzwaniem, by utrwalić historie kolejnych pokoleń, które odchodzą.

Debata przeprowadzona w Muzeum POLIN, choć w wielu aspektach przypomniała znane już doświadczenia, problemy czy wciąż aktualne wyzwania, była również okazją do wymiany opinii i zadawania pytań przez słuchaczy spośród publiczności, w tym uczestników konferencji. Z pewnością mogła również zainteresować badaczy z obszaru studiów żydowskich, dla których relacje historii mówionej – o czym kilkukrotnie wspomniano – stanowią ważne źródło historyczne. Tym bardziej fakt organizacji dyskusji w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN stanowił dodatkową zachętę, by również i z zasobów tej instytucji skorzystać podczas prowadzonych badań – zarówno z zasobów dostępnych online, jak i kolekcji udostępnianych na miejscu.